

0-5 Yaş arası çocukların yaratıcılığının geliştirilmesinde ailenin rolü

Mehmet Yapıcı

AKÜ Eğitim Fakültesi

myapici@aku.edu.tr

Özet: *Bu çalışmada; yaratıcılığın geliştirilmesinde ailenin rolü irdelenmektedir. Bu bağlamda, yaratıcılığın ne olduğu betimlenerek; 0-5 yaş arasında yaratıcılığın geliştirilmesinde ailenin neden önemli olduğu açıklanmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Çocuk, Yaratıcılık, Aile, Eğitim*

Abstract: This study aims to investigate the role of the family in development of the creativity. While doing this, the creativity has been exemplified and the question “why family plays an important role in development of the creativity of the child aged between 0-5 ?” was attempted to be answered.

Keywords : *Child, Creativity, Family, Education.*

Giriş

Çoğunlukla, çocuğumuzun bilişsel ve duyuşsal açıdan desteklenmesi okuldan beklenen bir görev olarak kabul edilir. Oysa; psikoloji ve sosyal psikolojinin deneysel ve yarı deneysel çalışmaları, çocuğun 0-5 yaş arasında karşı karşıya kaldığı bilişsel, duyuşsal ve fiziksel etkinliklerin çocuğun sağlıklı gelişiminde temel bir rol üstlendiğini göstermektedir.^[1]

Ancak; sosyo-kültürel çocuk yetiştirme düzeneğine bakıldığında; genellikle çocuğun 0-5 yaş arasında rasgele, bilişsel ve duyuşsal yeterliliklerinin yeterince dikkate alınmadığı ve bilinçli olarak desteklenmediği bir yapı gözlenmektedir. Bunun bir çok nedeni söylenebilir ve elimizde çok uzun bir liste oluşabilir. Oysa bütün bu nedenler, görünür nedenler olacaktır. Temelde asıl neden; bireylerin anne-baba olmaya hazır olmadan, çocuk sahibi olmalarıdır. Bir çocuk doğduğu andan itibaren fiziksel bakımından; sevgiyle eğitilmesine kadar bir çok sorunla karşılaşır anne-babalar... Oysa ne bilişsel olarak ne de duyuşsal olarak hazırlıklı olunmadığı için; anne-babalar sorun ve

sorumlulukları konusunda ne yapacağını bilemez halde; alelacele çevrelerinden duydukları her türlü bilgiyi kullanarak; anne-babalık görevlerini yapmaya çalışırlar. Oysa, bütün anne-babalar kabul ederler ki; çocuğumuz anne-babalık sorumluluğunu deneme yanılma yoluyla öğreneceğimiz deney kobaylarımız değildir. Öyle ise; en başta yapılması gereken şey anne-baba olmaya hazır olmadan çocuk sahibi olmamaktır.

Her çocuk, yetişkinlerden oluşan bir çevre içinde büyümek zorunda olduğu için kendini zayıf, küçük ve yalnız başına yaşayamayacak kadar güçsüz hissetme eğilimindedir; yapabileceğini düşündüğümüz basit şeyleri bile doğru, hatasız ve becerikli bir şekilde yapabileceğine güvenememektedir. Çocuk eğitimindeki hatalarımızdan birçoğu buradan ileri gelir. Yapabileceğinden daha çok şey istemekle, çocuğun güçsüzlüğünü ve çaresizliğini yüzüne vurmuş oluruz. Hatta bazı çocuklara, bile bile, küçüklükleri ve çaresizlikleri hissettirilmektedir. Bazıları sanki oyuncakmış gibi ya da korunması gereken değerli bir eşya olarak görülmekte; bazılarında da gereksiz bir yük oldukları hissettirilmektedir. Anne-babalar ve çevredeki yetişkinlerdeki bu gibi tavırların bir araya gelmesi, çoğu zaman, çocuğu yalnız iki şeye gücünün yettiği gibi bir inanca götürmektedir: Büyüklerin hoşuna gitmek ya da gitmemek. Anne-babaların yaratmış olduğu bu çeşit bir aşağılık duygusu, uygarlığımızın bazı ayırt edici nitelikleri ile daha da artabilir. Çocukları ciddiye almama bu kategoriye girer. Çocuk, kendini hiçbir hakkı olmayan biri gibi hisseder. Bir kenarda sessiz ve nazik bir şekilde oturarak; büyüklerin lafına karışmamayı görevi gibi algılar.^[2] Çocuğun çocukluk yıllarını bu şekilde geçirerek; yaratıcı bir ergen ve sonrasında bir yetişkin haline gelmesini beklemek biraz haksızlık olabilir. Bu nedenle de; yaratıcılığın temellerinin okuldan da önce aile ve sosyal çevresinde atıldığını unutmamak, bir öğretmen ve anne-baba olarak bizim sorumluluklarımız arasında yer almaktadır. Yapılması gereken belki bir çok şey söylenebilir ama en başta; çocuğu kendimizden bağımsız ve farklı bir birey olarak görmeliyiz.

Yaratıcılık

Yaratıcılık; sosyal bilimler alanındaki özgürlük, ahlâk, kültür, eğitim, öğretim, demokrasi, ...vb. kavramlarda olduğu gibi, üzerinde ortak bir tanımın yapılamadığı oldukça “müphem” bir diğer kavramdır. Bu nedenle; tanımlara geçmeden önce; araştırma bulgularından ortaya çıkan yaratıcı birey özelliklerinden bazılarını sıralamak belki daha betimleyici olacaktır. Aşağıda Sungur^[3], Bentley^[4] ve Arık’a^[5] göre; yaratıcı bireylerin özelliklerinden bazıları ele alınmaktadır:

- Kendine güvenir,
- Kendisini sever,
- Sınırlarını bilir,
- Farklı düşünür,
- Empati kurar,
- Sıra dışı
- Yasa ve sosyal normlara karşı eleştireldir,
- Kendi değerler sistemi vardır,
- Yalnızlığı sever,
- Özgürlüğüdür,
- Herkesten farklı alışkanlıkları vardır,
- Hata yapmaktan korkmayandır,
- Meraklıdır.

Yapılan bazı araştırmalara göre; yaratıcı gençlerin bireysellik duygusunun daha gelişmiş olduğunu, daha açık, bağımsız, belirsizliğe dayanıklı, riskleri göze alabilen, kendi iç dünyasından daha fazla haberdar kişiler olduklarını ve daha olumlu bir benlik imajına sahip olduklarını göstermektedir.^[6]

Yaratıcılık; psikoanalitik yaklaşıma göre; insan yapısının olumsuz yönlerinden oluşur; bireyin i çatışmalarının ve saldırgan enerjisinin onaylanan kültürel davranışlara dönüşmesidir. Hmanisttik yaklaşıma göre; yaratıcılık insanın olumlu yanları ile ilgilidir. Serbest ortamda, bu trzellikler daha kolay ortaya çıkarken; çatışma ortamlarında yaratıcılık engellenir. Çevresel yaklaşıma göre ise; yaratıcılık öğrenme ile ortaya çıkmış zgn davranışlardır.^[7]

Yaratıcılık kesin ve betimleyici bir açıklaması yapılamayan bir sosyal olgu olarak görünmektedir. Bunun nedeni, yaratıcılığın doğrudan insanın farklılığının yaşama yansımaları olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Herkes yaratıcı olabilir. Bir oban, bir ğretmen, bir satıcı, bir politikacı...vb. Her bir bireyin yaratıcılığı da diğerinden farklı görünebilir. Zaten yaratıcılık adına söylenenlerin birbirini tekrarlaması durumunda; yaratıcılıktan bahsetmenin de pek anlamı kalmazdı herhalde... Bu durumda, yaratıcılığı hiç de yaratıcı olmayan bir Şekilde kategorilere ayırmaktansa, nasıl yaratıcı olunacağı üzerinde düşünmek ve çalışmak daha yararlı olabilir. Anne-baba olarak sorumluluğumuz; çocuğumuzun yaratıcı bir yetişkin olarak yaşama katılması için, güven içinde büyümesini, birey olarak düzeyine uygun sorumlulukları taşımasına izin vermemizdir. Elbette sevgi ve Őekfat içinde...

0-5 Yaş Arası ocukların Bilişsel Ve Duyuşsal zellikleri

Anne karnı nasıl içinde büyüyen bebeği örtüyor ve koruyorsa; bebek dünyaya geldikten sonra da, bu örtü ve koruma görevini "anne sevgisi ve Őekfatı" almalıdır.^[8] Baba, hem doğum öncesi hem de sonrasında, bu örtü ve koruma sisteminin hemen yanı başında yer almalıdır. Bu durum sistemi daha güçlü ve etkili hale getirebilmektedir.

Bebekler; kendileri ile birlikte daha fazla zaman geçiren kişiye değil, kendisine daha fazla ilgi, sevgi ve Őekfat gösteren bireylere bağlanmaktadırlar. Bu bağlamda; çalışan annelerin çocuklarının az da olsa dolu dolu birlikte zaman geçirildiğinde; anneleri ile birlikte büyüyen çocuklardaki gibi temel güven duygusunu kazandıkları görülmektedir.^[9] Günümüzde; hem anne hem de babanın çalıştığı ailelerde, yaşanan sorunların çocukların anneden uzak kalması ile açıklanması son derece yanlış görünmektedir. Eğer yle olsaydı; annesi çalışmayan çocukların daha az sorunlu olması beklenirdi.^[10]

Bebekler bir sosyal evre içine doğarlar. Bu sosyal evre; anne, baba, (varsa) kardeşten oluşur. Bunu hemen; aynı sosyal çevrenin içinde olmasına rağmen ikinci planda kalan, dede, babaanne, anneanne, dayı, teyze ve hala izlemektedir. Bu nedenle; sosyal yapının bebeğe karşı tutumlarında tutarlılık olması, bebeğin temel güven ve sevgiyi kazanmasında çok önemlidir. Bebek; bir yaş civarında yürüme ve konuşma egzersizlerine başlar. Bu hem bebeklikten çocukluğa geçiş hem de insan olarak yaşama karşı atılmış ilk bağımsız girişimdir. Bu girişimlerin sosyal evre içinde desteklenmesi birey olma sürecinin başı sayabilir. Bu nedenle, sosyal çevrenin aralarına yeni katılan minik bireyi kendilerinden bağımsız, kendine has özellikler, tutumlar geliştirecek bir insan olarak görmelerinin çocuğun bilişsel, duyuşsal ve fiziksel gelişimini olumlu yönde etkileyebileceği sylenabilir.

İnsanoğlu, iki yaşına doğru, yürüyerek, tırmanarak, düşerek, dokunarak yaşadığı çevreyi tanımaya çalışan birer küçük kaşifti. Daha fazla konuşuyor, düşünmenin ve akıl yürütmenin, öğrenmenin kışkırtıcı bilişsel alanına doğru öğrendiklerini biriktirerek derece derece ilerledi. Üç yaş civarında evin ve sosyal çevrenin içinde yakınındaki insanların peşinden koştu, sorular sordu ve gördüklerini taklit etti. Bilgileri çoğaldıkça; “Bu ne?”, “Neden”? sorularını daha çok sordu. Dört yaşında inanılmaz bir aktivite içinde; daha fazla oynuyor, arkadaşlarıyla değişik etkinlikler planlıyor ve uyguluyordu. Beş yaşında, biraz daha sosyalleşmiş olarak çevresini neden-sonuç ilişkisi içinde tanımaya, neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlamaya çalışıyordu.^[11]

Oyun doğduğu andan itibaren insanın en önemli gelişim kaynaklarından birisidir. Yeni doğan için; annenin memesi zaman zaman bir oyuncak işlevi görebilir. Hem aile çevremde hem de “gelişim ve öğrenme” derslerimde öğrencilerimden dinlediğim gözlemleri bunu desteklemektedir. İlk ses üretimlerinde; bebeğin kendi kendine çıkardığı seslerde zaman zaman oyun halini alabilmektedir. Bebeğin ellerini, ayaklarını da oyun aracı olarak kullandığı bütün çocuklarda görülmektedir. Bir yaşından itibaren de; bilinçli olarak çocuğun düzeyine uygun oyuncaklarla uzun uzun atarak, tutarak, ağzına alarak tanımaya ve oynamaya başladığını gözlemlememiz mümkündür. Öyle ise, oyuncak seçimi rastgele yapılamayacak kadar önemli bir etkinliktir. Oysa zaman zaman anne-babaların çocuğun ilgi ve düzeyine göre değil de kendi ilgi ve algılarına göre oyuncak seçtiklerine tanık olabiliriz. Gittiğim her alışverişte; eğer varsa mutlaka oyuncak reyonunu görmeye ve gözlem yapmaya çalışırım. Ve çoğunlukla oyuncak reyonunda çocuklardan çok yalnız yetişkinleri gördüğümü söyleyebilirim. Çocuk konuşmaya başladıktan sonra; oyuncak seçimini çocukla bizzat yapmak daha doğru olmaz mı?

Çocuğun eğitiminin ve yaratıcılığının gelişmesinde önemli bir araç olan oyuncaklar; merakı gidermede ve çevreyi keşfetmede çok işe yararlar. Ancak, yeterince oyuncağa sahip olamamak çocuğu ve dolayısıyla anne-babayı rahatsız eden bir durumdur. Oysa, çocuğun etrafında gördüğü her şeyi oyuncağa dönüştürmede olağanüstü bir yaratıcı yeteneği vardır. Özellikle de; mutfak eşyalarını... Oyuncak çocuğun entelektüel gelişimi için çok önemli bir araç olduğu için; oyuncak iyi davranışı ödüllendirmede ya da anne-babanı sevgisini kanıtlamada bir araç olarak kullanılmamalıdır.^[12]

Dünyanın neresinde doğarsa doğsun bütün çocuklar neredeyse okul çağına kadar giderek azalan bir oranda “ben merkezli”dirler.^[13] Çocukların bu özelliklerinin doğalarının bir gereği olarak kabul edilerek zorla değiştirilmeye çalışılmaması gerekir. Çocuk “ben” diliyle konuşur ve yaşar. Bu; paylaşmayı ve “biz” olgusunu kazanamayacağı şeklinde algılanmamalıdır. Sosyal çevresi paylaştıkça ve “biz” dilini kullandıkça; çocukta daha çabuk ve daha kolay “ben merkezlilik”ten kurtulabilecektir.

Anne-babaların, 0-5 yaş arasında; çocuklarının fiziksel gelişim ve bakımına önem verdikleri kadar, bilişsel ve duygusal gelişimlerini de desteklemeleri gerekir. Çocuğun dokunularak sevilmesi yani sevgi ve şefkati somut olarak yaşaması çok önemlidir. Örneğin; çocuk uyuduktan sonra, saçının okşanması, öpülmesi çocuk açısından çok da önemli değildir. Çocuğun sorduğu sorulara mutlaka cevap verilmeli; yalan yanlış bilgiler değil doğru ama çocuğun düzeyine uygun şekilde ifade edilmiş cevaplar verilmelidir. Çocuğun söylenenleri anlaması önemli değildir. Çünkü; çocuk içtenlikle cevap verildiğini hissettiğinde hem merak duygusu giderilmiş olur hem de kendini değerli hissetmeye başlar.

0-5 Yaş Arasında Yaratıcılık

Çocuğun ve gencin yaratıcı olabilmesi için olgu ve olaylara ilişkin sürekli sorular sormaları, dış dünya ile kendi duygu ve düşüncelerini etkileşime sokması gerekmektedir. Öğretmenler, anne-babalar ve akran grubu, yüksek düzeyde yaratıcı çocuk karşısında kendilerini tehdit edilmiş hissederler. Kimi sorular, deneyler ve yeni (farklı) düşünceler onların canını sıkar. Bu nedenle de; yetişkinlerin cevap ve tepkileri çocukta yaratıcı süreçlerin engellenmesi sonucunu çıkarabilir.^[14]

Yukarda anlatılanlar da göstermektedir ki; çocuğun gereksinimi sevgidir. Sevgi açısından doyurulan çocuk, temel güven duygusunu daha kolay kazanabilmektedir. Temel güven duygusu kazandırılmış olan çocuk; kendini değerli hissetmekte ve çevresinde yaşananlara karşı daha duyarlı hale gelebilmektedir. Bu da merak ve öğrenme düzeyini artırarak, hem bilişsel hem de duygusal olgunluğu sağlamaktadır.

İki yaşında bir çocuğun kendi ayakkabılarını giydiğini sevinçle söylemesi, çocuk açısından çok önemli bir yaşantıdır. Ancak, anne ya da babanın bunu algılayamayarak çocuğa ayakkabısını ters giydiğini söylemesi acaba çocukta ne tür olumsuz yaşantılara neden olur?

Çevresindeki her hangi bir nesne ya da canlıyı göstererek “ne olduğunu” sorması; yetişkinler tarafından geçiştiriliyor, yarım ağız cevap veriliyor veya hiç cevap verilmiyorsa; ihtimal ki, çocukta çok da sevinçle karşılanmayacaktır! Daha da kötüsü çocuk “benim bir şey bilmem gerekmiyor” diye düşünebilecektir.

“Ben nasıl doğdum?” sorusuna; seni leylekler getirdi, hastanede bulduk, seni kapıya bırakmışlar, komşudan aldık...vb. cevaplar verildiğinde, çocuk kendini evrende bir yere yerleştirmeye, sosyal yaşama karşı aitlik duygusunu kazanma çabasına karşılık ihtimal ki değersiz, kafası karışmış ve boşlukta hissedecektir. Buradaki en önemli sorun nasıl cevap verileceğidir. Bunun için standart bir cevap geliştirmek son derece sakıncalı olabilir. Çünkü; her çocuk, sosyo-kültürel ve ekonomik olarak farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda bireysel olarak da diğerlerinden bilişsel ve duyuşsal olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Çocuğa verilecek cevabın ne olacağından çok, cevabın çocukta olumsuz yaşantılara yol açmamasına çalışılmalıdır. Aşağıda olumsuz cevap örneklerinden bir kaç verilmektedir.

-Sen anlamazsın.

-Bilmiyorum, bilmek zorunda da değilim.

-Annene (Babana) sor.

-Şu anda işim var.

-Küçükler büyüklerine böyle sorular sormazlar.

-Neden böyle saçma sapan sorular soruyorsun, ben senin yaşındayken böyle sorular sormazdım.

-Bıktım senin sorularından.

.....

Sonuç Ve Öneriler

Çocuğumuzun nasıl bir yetişkin olacağına ilişkin en temel yaşantılar; aile içindeki yaşantılarla oluşmaktadır. Ailenin içinde bulunduğu koşullar (sosyoekonomik ve kültürel çevre) çocuğun gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Çoğunlukla da biz anne-babalar bunun farkına bile varamayabiliriz.

Bugün, çocuk yetiştirme, son derece zor bir o kadar da üzerinde önemle durulması gereken bir sosyal sorundur. Bu sosyal sorunun standardize edilmiş bir tek çözümünün olmaması, her bir bireyin diğerine göre farklılıklar göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de, birden çok çocuk yetiştiren ailelerin, her bir çocuğundan dolayı birbirine benzemeyen güçlükler yaşadığını sosyal çevremizden sıklıkla duyabiliriz. Anne-babalar çocuk yetiştirme ile ilgili sorunlarını deneme-yanılma yoluyla çözmeye çalışırlar. Ama bazen bunun bedeli, çocuğun ilerleyen yaşlarında daha ciddi sorunların yaşanması şeklinde ortaya çıkabilir. En azından, mümkün olduğunca çocuk yetiştirme ile ilgili sorunları çözümlenebilmek (çözülemediğinde sorunla yaşamasını öğrenmek) ve geleceğe yaratıcı bireyler gönderebilmek için anne-babaların yapması gereken bazı temel özelliklerden bahsedilebilir:

- Birey olarak kendini tanıma ve olumlu-olumsuz özelliklerini kabullenebilme.
- Anne-baba olmaya duygusal ve bilişsel olarak hazır olma.
- Çocuğun fiziksel bakımı ile ilgili uzmanlardan yararlanma.
- Çocuğa karşı tutarlı davranma (bazen aşırı sevgi, bazen sert söz, tutum ve davranışlar göstermeme).
- Çocuğu bağımsız ve farklı bir birey olarak algılama.
- Birlikte oyun oynama.
- Akranları ile sosyalleşmesini sağlama.
- Çocuğa düzeyine uygun sorumluluk ve görevler verme.
- Çocuğu kurallara boğmadan; kural ve ilkelerin varlığından haberdar etme.
- Çocuğun olumlu davranışlarını teşvik etme, olumsuz davranışlarını bazen görmezden gelme, bazen günlük yaşamdan örneklerle yanlışlığını gösterme, bazen de çocuğun aynı davranışını taklit ederek yanlışlığını gösterme.
- Çocukla arkadaş gibi konuşabilme, dinleyebilme.
- Çocuğu sevgi ve ilgi yerine oyuncaklara ya da hediyelere boğmama.
- Çocuğa her zaman her istediğini yapamayacağını kendi yaşamımızdan örneklerle anlatma.
- Çocuğa öğüt vermek yerine, günlük yaşamdan somut örneklerle anlatılmak istenileni iletme.

Eğer, çocuğun yaratıcı birey olarak yetişmesinde sadece anne-baba olarak yapılacaklar yetseydi çok fazla dert edinecek sorunlarımız da olmazdı. Ama çoğunlukla anne-babanın dışında, sosyal çevremizde yaşananlar ve yaşayanlar da, görünmez bir el gibi çocuğun yaşamına yön verebilmektedir. Bu durumda; normal şartlar altında sevgi dolu olduğuna inandığımız bir aileyi temel olarak aldığımızda; nelerin ve kimlerin çocuğun gelişimini etkilediğini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Birinci derece akrabalar (dede, babaanne, anneanne, amca, teyze ve dayı)
- Kardeş(ler) ya da olmayışı (Tek çocuk sendromu)
- Komşular, yakın görüşülen aile dostları
- Çocuğun kendine ait bir odasının olup olmaması

- Çocuğa ayrılan zaman (anne-baba tarafından)
- Annenin çalışıyor olup olmaması
- Ailenin ekonomik yaşam düzeyi
- Bakıcı
- Çocuğun kişilik özellikleri
- Doğuştan sağlıklı doğmuş olup olmama
- Çocuğun bilinçli bir hamilelik sonucu doğmuş olması ya da olmaması
- Anne-baba olmaya hem teorik bilgiler açısından hem de duygusal açıdan hazır olup olmama
- Yaşanılan fiziksel ve sosyo-kültürel çevre
- Kent kültürü (Ankara veya İstanbul'da doğmuş olmakla, Ağrı ya da Adıyaman'da doğmuş olmak herhalde yetişmeyi etkileyen bir faktör olabilir.)

Görüldüğü gibi bizim dışımızdaki bir çok olay ve olgu biz istesek de istemezsek de çocuğumuzun gelişimini etkilemektedir. Öyle ise yapılması gereken bütün bu koşulları kontrol altına almak değil, (çünkü, bu imkansız) bunların farkında olmak ve olumsuz yaşantıları nasıl olumluya dönüştüreceğimiz üzerinde çaba harcamaktadır. Çözumsuz görülen konularda da; konu alanı uzmanlarından yardım isteyebilmektir. Bazen yine sorun çözülemeyebilir; o zaman sorunla yaşamasını öğrenmek gerekmektedir.

Görüldüğü gibi; 0-5 yaş arasında yaşanan yaşantılar, gelecekte yaratıcı bireyler olmamızda ya da olamamamızda önemli görünmektedir. Öyle ise; iyi anne-baba olmak; hem çocuğun sağlıklı gelişimi hem yaratıcı yetişkin olmada hem de toplumsal değerlerin olumluya dönüştürülmesinde çok önemli ve işlevsel bir toplumsal statüdür.

Kaynakça

1. Mary J. Gander ve Harry W. Gardiner, **Çocuk Ve Ergen Gelişimi**, Yayına Hazırlayan:Bekir Onur, (İmge Kitapevi, Ankara, 1998).
2. Alfred Adler, **İnsan Tabiatını Tanıma**, Çeviren Dr.Ayda Yörükân, (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997), s.181.
3. Nuray Sungur, **Yaratıcı Düşünce**, (Evrin Yayinevi, İstanbul, 1997)
4. Trevor Bentley, **Yaratıcılık (creativity)**, (Hayat Yayınları, İstanbul, 1999).
5. Alev Arık, **Yaratıcılık**, (Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay. No:790, Ankara, 1987).
6. Haluk Özbay ve Emine Öztürk, **Gençlik**, (İletişim Yayınları, İstanbul, ?).
7. Gülten Ülgen, **Eğitim Psikolojisi Birey Ve Öğrenme**, (Bilim Yayınları, Ankara, 1995).
8. Füsun Ataç, **İnsan Yaşamında Psikolojik Gelişim**, (Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1991), s.46.
9. Ataç, a.g.e., s.60-64.
10. Rita L. Atkinson Vd, **Psikolojiye Giriş**, (Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995), s.100-106.
11. Gander ve Gardiner, a.g.e., 227-228, 152-170.

12. Lee Salk, **Bebeklikten Yetişkinliği Çocuğun Duygusal Sorunları**, Çeviren Erzem Onur, (Remzi Kitapevi, İstanbul, 1995), s.180-185.

13. Nuray Senemoğlu, **Gelişim Öğrenme ve Öğretim**, (Erdem matbaacılık, Ankara, 1997), s.46.

14. Nuray Sungur, **Yaratıcı Düşünce**, (Evrım Yayınevi, İstanbul, 1997), s. 55-56.

^[1] Mary J. Gander ve Harry W. Gardiner, Çocuk Ve Ergen Gelişimi, Yayıma Hazırlayan:Bekir Onur, (İmge Kitapevi, Ankara, 1998).

^[2] Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, Çeviren Dr.Ayda Yörükân, (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997), s.181.

^[3] Nuray Sungur, Yaratıcı Düşünce, (Evrım Yayınevi, İstanbul, 1997)

^[4] Trevor Bentley, Yaratıcılık (creativity), (Hayat Yayınları, İstanbul, 1999).

^[5] Alev Arık, Yaratıcılık, (Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay. No:790, Ankara, 1987).

^[6] Haluk Özbay ve Emine Öztürk, Gençlik, (İletişim Yayınları, İstanbul, ?).

^[7] Gülten Ülgen, Eğitim Psikolojisi Birey Ve Öğrenme, (Bilim Yayınları, Ankara, 1995).

^[8] Füsun Ataç, İnsan Yaşamında Psikolojik Gelişim, (Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1991), s.46.

^[9] Ataç, a.g.e., s.60-64.

^[10] Rita L. Atkinson Vd, Psikolojiye Giriş , (Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995), s.100-106.

^[11] Gander ve Gardiner, a.g.e., 227-228, 152-170.

^[12] Lee Salk, Bebeklikten Yetişkinliği Çocuğun Duygusal Sorunları, Çeviren Erzem Onur, (Remzi Kitapevi, İstanbul, 1995), s.180-185.

^[13] Nuray Senemoğlu, Gelişim Öğrenme ve Öğretim, (Erdem matbaacılık, Ankara, 1997), s.46.

^[14] Nuray Sungur, Yaratıcı Düşünce, (Evrım Yayınevi, İstanbul, 1997), s. 55-56.